

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Nauk Politycznych
i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytet Warszawski

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych
Katedra Prawa i Instytucji Unii Europejskiej

Dr hab. Piotr Tosiek

Uniwersytet Warszawski

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Email: p.tosiek@uw.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Donaty Borowskiej
pt. *Wpływ myśli Jana Pawła II na proces europeizacji – analiza morfogenetyczna*
przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Piotra Grabowca
na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego

Mgr Donata Borowska przygotowała rozprawę doktorską pt. *Wpływ myśli Jana Pawła II na proces europeizacji – analiza morfogenetyczna* (Wrocław 2024, ss. 409). Głównym celem niniejszej recenzji jest dokonanie wieloaspektowej oceny przedstawionej rozprawy pod kątem spełniania wymogów zawartych w przepisach ustawowych. Wymogi te kształtowane są przez trzy podstawowe kryteria jakościowe. Pierwszym z nich jest „oryginalne rozwiązanie problemu naukowego”, drugim – „ogólna wiedza teoretyczna w danej dyscyplinie naukowej”, a trzecim – „umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej”.

1. Płaszczyzna tematyczna

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska dotyczy prawie nieobecnej dotąd w naukach o polityce i administracji oceny wpływu dorobku ideowego i praktycznego Jana Pawła II na procesy europeizacji. Istnieje wiele różnego rodzaju opracowań na temat jego dorobku w zakresie filozofii, literatury, myśli kościelnej (np. encykliki) czy wpływu na przemiany społeczno-polityczne na świecie na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Większość tych opracowań sytuuje się

w badaniach filozoficznych, teologicznych lub historycznych – w większości nie są one jednak ukierunkowane na politologiczne przeanalizowanie i syntetyzację pośredniego wpływu Jana Pawła II na ideę integracji europejskiej oraz strukturę i funkcjonowanie Unii Europejskiej. Autorka, co należy docenić, postanowiła zatem zająć się oryginalnym przedmiotem badań. Nowatorstwo tematyki stanowi zatem mocną stronę pracy.

Należy podkreślić, że zakres przedmiotowy pracy wymagał w znacznym stopniu podejścia interdyscyplinarnego (w zakresie nauk o polityce i administracji, filozofii i socjologii oraz historii). Nie jest to łatwe zarówno z punktu widzenia wyboru podejść teoretycznych, jak i szeroko lub wąsko rozumianej metodologii. Autorka – wybierając analizę morfogenetyczną pochodzącą raczej z socjologii – nie odeszła jednak, co należy ocenić pozytywnie, od badania myśli oraz (choć tu w mniejszym stopniu) praktyki politycznej. Doktorantka generalnie właściwie rozwiązała powstające podczas pisania pracy dylematy: pomimo zatem pewnej specyfiki rozprawę należy uznać za mieszczącą się w dyscyplinie <nauki o polityce i administracji>.

W kontekście zakresu przedmiotowego (wyjaśnienia tytułu pracy) należy zauważyć, że rozprawa zawiera w sobie trzy zasadnicze elementy. Pierwszym z nich jest szeroko rozumiana myśl Jana Pawła II, co powoduje, że Autorka relatywnie rzadko odnosi się do dorobku Karola Wojtyły sprzed 1978 roku. Ogniskuje ona swoje badania na okresie pontyfikatu, a zatem łączy wpływ myśliciela i polityka z pełnioną przez niego najwyższą funkcją kościelną. Jest to zabieg właściwy, który pozwala na utrzymanie się w ramach tytułu rozprawy. Drugim elementem jest europeizacja wyraźnie rozumiana jako proces wielowymiarowy, który niekoniecznie ogranicza się do tradycyjnego jego postrzegania jako zjawiska właściwego jedynie lub głównie do Unii Europejskiej. Autorce – o czym poniżej (patrz: płaszczyzna merytoryczna) – nie do końca udało się jednak określić, w jaki konkretny sposób definiuje europeizację. Można się jednak domyślać, że nie jest to definicja klasyczna, lecz raczej koniunktywna (filozoficzno-historyczno-politologiczna). Trzecim elementem jest analiza morfogenetyczna będąca zasadniczym składnikiem metodologii rozprawy. Doktorantka wnikliwie omawia siatkę kategoryjną analizy i stara się stosować ją w całej pracy – choć w różnym stopniu, ponieważ we fragmentach dotyczących zagadnień ogólnych (np. sylwetki filozoficznej Papieża) stosuje raczej tradycyjne metody i techniki właściwe dla badań historycznych. Ogólnie należy jednak stwierdzić, że treść rozprawy w pełni odpowiada jej tytułowi.

Zakres podmiotowy rozprawy obejmuje w zasadniczym rozumieniu osobę Jana Pawła II oraz Europę. Omówienie oraz przeanalizowanie postaci historycznej przeprowadzone zostało z tego punktu widzenia właściwie – Autorka nie wykracza bowiem poza elementy konieczne do zaprezentowania. Na uznanie zasługuje niezamieszczenie w tekście szczegółowego opisu

tradycyjnego życiorysu Papieża, odniesień do rodziny, procesu wychowawczego czy doświadczeń wojennych. Choć zabieg ten jest dość często stosowany przez wielu niedoświadczonych badaczy, byłby on w tej rozprawie zupełnie zbędny, ponieważ celem nie jest tu ogólne zaprezentowanie sylwetki lub analiza psychologiczna, lecz zawężenie badań do myśli filozoficznej i wpływu na praktykę polityczną. Pewne zastrzeżenia budzić może jednak brak jednoznacznego zdefiniowania Europy – w pracy czasem pojawiają się bowiem odniesienia zarówno do Wspólnot Europejskich lub Unii Europejskiej *sensu stricto*, a w innych miejscach – do bardzo szeroko rozumianego kontynentu obejmującego także państwa spoza UE (np. metafora „dwóch płuc”).

Zakres czasowy pracy obejmuje zasadniczo lata 1978-2005, czyli okres pontyfikatu Jana Pawła II. Odniesiono się jednak także w niezbędnym stopniu do innych wydarzeń historycznych i politycznych, przez co tło badanych zagadnień jest pełne. Nie należy zatem w żadnej mierze czynić z tego powodu zarzutu Autorce, ponieważ przebadanie bardzo bogatego dorobku myślowego i politycznego musi zostać umieszczone w kontekście. Bez wątpienia bowiem wpływ Papieża na procesy polityczne w Europie nie ograniczył się wyłącznie do lat sprawowania przez niego najwyższej funkcji kościelnej.

W zakresie rzeczowym praca traktuje o wpływie myśli Jana Pawła II na proces europeizacji, a zatem łączy w sobie dwa wskazane wyżej elementy zakresu przedmiotowego. Sprawa ta jest o tyle skomplikowana, że wpływ ten niemalże nigdy (może poza wkładem w przemiany polityczne w Polsce) nie miał charakteru bezpośredniego. Przed Autorką stało zatem trudne zadanie ekstrakcji tych wypowiedzi pisemnych i ustnych Papieża, a także tych fragmentów jego aktywności ściśle politycznej, które dotyczą co najmniej Europy, a bardziej konkretnie – europeizacji. Z jednej strony można by zapytać Autorkę, dlaczego nie zawsze się jej to udaje, ponieważ wielokrotnie przywołuje wydarzenia lub opinie Papieża dotyczące zagadnień ogólnych (np. aborcji lub tzw. cywilizacji śmierci), które czasami wprost odnoszą się do aktywności na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych i jej organizacji wyspecjalizowanych, a nie bezpośrednio do Europy. Z drugiej strony, być może nie należy jednak stawiać Autorce zarzutu merytorycznego wychodzenia poza badany przedmiot, ponieważ z uwagi na specyfikę urzędu w aktywności Jana Pawła II trudno oddzielić aktywność filozoficzną i duszpasterską od politycznej. Nielatwe jest także zogniskowanie badań na bardzo wąskim przedmiocie.

Z podobnymi zastrzeżeniami traktować należy zakres przestrzenny pracy. W gramatycznym ujęciu rozprawa ograniczać powinna się do terytorium Europy. Abstrahując od problemu definiowania Europy przez współczesnych politologów (a nawet geografów), należy przede wszystkim zauważyć, że z przyczyn wspomnianych wyżej (zakres rzeczowy) teoretyczne i praktyczne oddzielenie elementów myśli Papieża odnoszących się do kontynentu europejskiego

od elementów wykraczających poza Europę mogłoby być niewykonalne, a często także niewłaściwe w kontekście klarowności wyводу. Autorce można jedynie wskazać, że objętość jej pracy jest na tyle duża, że nie zawsze musiała ona przywoływać fakty i wypowiedzi wykraczające poza ściśle meritum pracy (np. aborcja, eutanazja czy pozycja społeczna kobiety – wszystkie traktowane jako problemy globalne).

Ogólnie należy zatem stwierdzić, że w swojej rozprawie Autorka podejmuje się badań dotyczących oryginalnej i nowatorskiej tematyki, uwzględnia specyfikę problemów badawczych, dość sprawnie konstruuje zakresy badań, a także generalnie właściwie prezentuje ich wyniki.

2. Płaszczyzna teoretyczno-metodologiczna

Zarówno we wstępie, jak i w wielu innych fragmentach rozprawy, Autorka podkreśla, że przyjmuje metodologię bazującą na „teorii morfogenetycznej zmiany” M. Archer. Według Doktorantki skutkuje to przyjęciem dwóch celów cząstkowych: „[p]ierwszym celem cząstkowym jest zbadanie sprawstwa Jana Pawła II w procesie europeizacji w jego strukturalnej, formalno-prawnej i instytucjonalnej przestrzeni, celem drugim jest (...) zbadanie sprawstwa w wymiarze ideacji/kultury” (s. 11). Jednocześnie „[p]rzyjęta w pracy ontologiczno-epistemologiczna i metodologiczna perspektywa realizmu krytycznego ujęta w teorii morfologicznej zmiany Margaret Archer wydaje się odpowiednia do badania wpływu myśli politycznej Jana Pawła II, nie tylko jako teoretyka i religijnego przywódcy, ale również jako polityka, dążącego do formalno-prawnych i instytucjonalnych rozwiązań” (tamże). Na poziomie teoretycznym praca odwołuje się zatem do realizmu, co nie zawsze jest w niej odzwierciedlone – jako taka rozprawa dotyczy bowiem zagadnień filozoficznych, które często mają charakter normatywny, a zatem nie tyle opisują i wyjaśniają rzeczywistość, co raczej ją krytycznie oceniają i postulują wprowadzenie zmian ukierunkowanych na jej poprawienie. Mają one zatem wyraźne zabarwienie subiektywne, co w przypadku myśli Jana Pawła II było dodatkowo wzmocnione specyfiką jego doświadczenia życiowego w postaci konieczności wieloletniego funkcjonowania w antyreligijnym reżimie totalitarnym/autorytarnym.

Należy zatem wyrazić pewne zastrzeżenia w zakresie potraktowania przedmiotu badań zawartych w rozprawie w sposób realistyczno-krytyczny. Z jednej strony Autorka próbuje chyba dowieść, że myśl Jana Pawła II miała wpływ na kondycję kontynentu, ale w pracy nie udowodniono klarownie, że wpływ ten wykraczał czasowo poza przełom lat 80. i 90. XX wieku. Z drugiej strony – i chyba to jest właśnie element realizmu krytycznego – w rozprawie *implicite*

stwierdzono, że aktywność polityczna Jana Pawła II była bardzo często nieskuteczna (por. s. 346-352). W tym kierunku idą zresztą postawione przez Doktorantkę hipotezy badawcze, w których nie wspomina ona o sprawczości. Według pierwszej z nich „[o]ryginalność koncepcji europeizacji Jana Pawła II wynika z przyjęcia przez niego założenia, że bieżące procesy integracyjne muszą być prowadzone w oparciu o aksjologiczne fundamenty cywilizacji europejskiej” a według drugiej – „[k]oncepcja europeizacji Jana Pawła II w praktyce jego politycznej i pastoralnej aktywności jako podmiotu sprawczego łączy zarówno dążenie do zmiany w obrębie struktury, jak i ideacji/kultury” (s. 12).

Makroteoretyczny wybór „teorii morfogenetycznej zmiany” nie budzi istotnych zastrzeżeń. Choć ujęcie to wywodzi się z socjologii, to jest w pełni akceptowalne także w politologii (jako tzw. nauce styku). Jednakowoż, siatka kategorialna zaproponowana przez M. Archer – zresztą dobrze w pracy zaprezentowana – wydaje się oferować narzędzia zbliżone do analizy systemowej pozwalające badać przede wszystkim sprzężenia zwrotne między działaniami uprzednimi a następczymi (s. 172). Tymczasem w rozprawie – poza wspomnianym przypadkiem przełomu lat 80. i 90. XX wieku – w zasadzie nie wykazano zmiany, czyli wpływu Papieża na proces europeizacji. Nie należy jednak stawiać zarzutu z tego powodu, ponieważ z badań może także przecież wynikać, że taka zmiana nie nastąpiła. Można by jednak zapytać Doktorantkę, czy równie dobrym podejściem do prowadzonych przez nią badań nie byłoby przyjęcie na poziomie ogólnoteoretycznym założeń konstruktywistycznych (Alexander Wendt, Jeffrey Checkel, John Ruggie), a na poziomie *mezoteoretycznym* – jednoznaczne zastosowanie formuły tzw. zależności ścieżki (*path dependency*).

Choć Autorka we wstępie nie omówiła zbyt wnikliwie technik badawczych (poziom *mikroteoretyczny*), to ogólnie należy stwierdzić, że praca spełnia wymogi teoretyczno-metodologiczne stawiane rozprawom doktorskim. Warto jednak zauważyć, że pomimo bezsprzecznie politologicznego charakteru rozprawy dobór źródeł, konstrukcja pracy oraz sposób narracji wydają się wskazywać na istotny udział metodologii typowej dla prac z zakresu filozofii i historii.

3. Płaszczyzna merytoryczna

W rozdziale I Autorka dokonała omówienia założeń teoretycznych pracy w odniesieniu do europeizacji. Zaprezentowała dość szeroki przegląd sposobów analizowania tego zjawiska jako procesu, łącząc go z globalizacją i internacjonalizacją, a także dodając wiele wymiarów kontekstualnych. Ten fragment pracy nie budzi zatem większych zastrzeżeń merytorycznych, choć

warto zapytać Doktorantkę, w jaki sposób ona sama (operacyjnie) definiuje europeizację. W pracy – nie tylko w rozdziale I – można bowiem, obok wielu definicji ogólnie akceptowanych w politologii, znaleźć wiele ujęć nietypowych, np. „[w]edług myśli Jana Pawła II proces europeizacji to cywilizacyjna, kulturowa i polityczna przynależność krajów do Unii Europejskiej” (s. 12); „idee stanowią procesy europeizacji” (s. 27); „przybliżanie „Europy jaka jest” do „Europy, jaka być powinna, nazwane zostało przeze mnie „europeizacją Europy” (s. 41-42 – cytata z Piotra Mazurkiewicza); „[e]uropeizacja w myśli Jana Pawła II interpretowana jako proces społeczny i ideologia ma przełożenie z nauki Kościoła, która interpretuje globalizację jako proces społeczno-kulturowy” (s. 270).

Rozdział II poświęcony jest charakterystyce sylwetki filozoficznej Jana Pawła II, a także powiązaniom nauczania Kościoła Katolickiego z praktyką życia społecznego (np. w kontekście personalizmu czy fenomenologii). Zawartość treściowa tego fragmentu rozprawy nie budzi zastrzeżeń, a nawet należy – jak wspomniano wyżej – pochwalić Autorkę za brak analizowania faktografii z życia Papieża. Można było jednak zaproponować nieco inny tytuł rozdziału (brzmi on po prostu „Rozdział historyczny”), ponieważ ten zastosowany wydaje się nieco kolidować z bardziej rozbudowanymi tytułami innych rozdziałów pracy.

W rozdziale III Doktorantka wnikliwie omawia „model morfogenetycznej zmiany” autorstwa M. Archer. Zaprezentowała zaproponowaną przez tę badaczkę koncepcję człowieczeństwa oraz założenia ontologiczne i epistemologiczne modelu, na czoło wysuwając kategorie „struktury i sprawstwa”. Wydaje się, że ten fragment pracy zawiera wyjaśnienie wszystkich najważniejszych pojęć i interpretacji, a zatem nie budzi on zastrzeżeń.

Rozdział IV odnosi się do struktury jako kategorii badawczej analizy morfogenetycznej. Autorka analizuje tu na przykładach z myśli i praktyki politycznej Jana Pawła II nie tylko tzw. warunkowania, ale także fakty i procesy traktowane przez nią jako przykłady zmian rzeczywistości w zakresie „godności, prawdy i rodziny”. Warto zauważyć, że to do Doktorantki należy własna ocena faktografii statycznej i dynamicznej, ale na pewno według zwolenników innych podejść ideowych (i naukowych) ocena ta może być poddana dyskusji.

Rozdział V dotyczy „ideacji”, czyli *stricte* myślowej warstwy działalności filozoficznej i politycznej Papieża. Autorka omawia tu ideę „Europy chrześcijańskiej”, ideę „kultury życia”, szeroko rozumianą „ideę Europy”, a także poglądy Jana Pawła II na problematykę aborcji, eutanazji, wartości europejskich, miłosierdzia i młodzieży. Choć zawartość treściowa rozdziału jest akceptowalna, to wydaje się, że można było zaprezentować ją nieco prościej, np. poprzez wybór 3-4 idei i włączenie innych analizowanych poglądów do którejś z nich. Ponownie także,

choć w naukach społecznych należy uznawać swobodę wnioskowania, odniesienie do poszczególnych idei mogłoby wzbudzać zastrzeżenia ze strony osób niepodzielających ocen Autorki.

W rozdziale VI Doktorantka dokonała właściwej analizy wpływu myśli Papieża na proces europeizacji. Dokonano tu m.in. analizy ewolucji poglądów Papieża oraz uznanego za obiektywny „kryzysu cywilizacji zachodniej”. Zawarta na końcu rozdziału synteza myśli – ponownie – może spotkać się z krytyką osób niezafascynowanych postacią Jana Pawła II. Ponadto, o ile większych uwag nie można skierować bezpośrednio do zawartości treściowej tego fragmentu pracy, o tyle skrytykować należy sam tytuł rozdziału, który jest dokładnym powtórzeniem tytułu całej rozprawy.

Umiarkowanie pozytywnie ocenić należy dobór i jakość źródeł, w tym wykorzystaną literaturę naukową. Bibliografia obejmuje kilkaset pozycji różnego rodzaju. Dominują tu – obok, co oczywiste, twórczości samego Papieża – pozycje z zakresu filozofii i historii, ale uwzględniono także prace czołowych polskich politologów (cytowani są m.in.: J. Ruszkowski, J. Dyduch, K. Wach, J. Zielonka). Podstawowe zastrzeżenie budzi jednak brak wskazania prac obcojęzycznych, przez co poglądy czołowych zagranicznych politologów badających europeizację (np. T. Börzel, C. Radaelli’ego, T. Risse) omówione są na podstawie źródeł wtórnych.

Ogólnie należy jednak stwierdzić, że rozprawa cechuje się odpowiednim dla prac doktorskich poziomem merytorycznym zarówno w zakresie ogólnej wiedzy politologicznej, jak i – tu bez żadnych wątpliwości – wiedzy szczegółowej odnoszącej się ściśle do badanej tematyki. Rozprawa oparta jest na wystarczającej kwerendzie. Głównym zarzutem – aczkolwiek w żadnej mierze nieprzesądającym o całkowitej krytyce – jest jednostronny stosunek Autorki do badanej postaci i jej wpływu na analizowany wycinek rzeczywistości. W pracy trudno bowiem znaleźć analizę poglądów krytycznych wobec aktywności Jana Pawła II (wspomnienie o nich znajduje się w zasadzie tylko w przypisach na s. 382-383).

4. Płaszczyzna formalna

Praca jest akceptowalna od strony formalnej. Język wywodu posiada cechy naukowości, choć jednocześnie nie brakuje w nim stylu typowego dla nieco bezkrytycznej homiletyki lub teologii. Autorka bardzo często używa np. zwrotu „Papież naucza”, podczas gdy z punktu widzenia politologicznego warsztatu badawczego nawet wypowiedzi *ex cathedra* czy też te zawarte w encyklikach nie posiadają walorów odmiennych od „zwykłych” wypowiedzi. Dyskusyjną manierą jest także niemal ciągle odwoływanie się *in extenso* do cytatów nie tylko z Jana

Pawła II, ale też innych autorów (jednak dzięki temu na pewno nie można zarzucić Autorce jakichkolwiek przeoczeń w przypisach). Niepotrzebne jest również zamieszczanie w pracy fragmentów tekstów lirycznych (np. wiersza J. Słowackiego), co byłoby zasadne w tekstach literaturoznawczych. Potknięcia językowe są relatywnie częste, ale nie wpływają negatywnie na zrozumienie tekstu. Odsyłacze w formie przypisów dolnych sporządzone są według dość konsekwentnie stosowanego wzorca. Odpowiednio skonstruowana jest także bibliografia.

Pozostaje to kwestią subiektywną, lecz zastrzeżenia budzić może nie tyle konstrukcja rozprawy, która jest właściwa, ale tytuły poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Praca jest zbudowana na podstawie kryterium przedmiotowego, a zatem wydaje się, że bardziej poprawne byłoby zastosowanie np. w tytułach rozdziałów słowa „wymiar” lub „płaszczyzna”.

Konkluzja

Mgr Donata Borowska przedłożyła rozprawę doktorską o odpowiednim poziomie merytorycznym, opartą na wystarczającej kwerendzie oraz badaniach własnych. Zgodnie z przepisami rozprawa ta prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a Autorka dokonała oryginalnego rozwiązania problemu naukowego. Stwierdzam zatem, że rozprawa pt. *Wpływ myśli Jana Pawła II na proces europeizacji – analiza morfogenetyczna* stanowi podstawę do nadania Autorce stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie <nauki o polityce i administracji> oraz popieram dopuszczenie Doktorantki do końcowych etapów procedury nadania tego stopnia.

Warszawa, dnia 25 sierpnia 2024 r.